

Leerling-timmerman Stefan van der Kolk (links) en allround restauratievakman Henk Beijeman bespreken de conditie van een van de twee grote gotisch spitsboogramen van de Sint Nicolaaskerk in Elburg

Tekst Louis Jongeleen en Marco Hofsté

Werkend leren wekt enthousiasme voor restauratie

Gotisch kerkraam in Elburg is met Kerstmis klaar

In de laatste maanden van het jaar zetten restauratiemedewerkers van Hanzebouw uit Zwolle nog een tandje bij voor een tijdig herstel van het monumentale gotische raam van de Grote of Sint Nicolaaskerk in Elburg. 'Het is met Kerstmis klaar' verzekert allround restauratievakman en restauratiecoach Henk Beijeman. 'Moet lukken', meent zijn leerling Stefan van der Kolk.

Het is vrijdag en stil op het pleintje aan de voet van de afgetopte toren van de historische Grote of Sint-Nicolaaskerk van Elburg. Af en toe klinken er alleen wat gedempte kloggeluiden vanuit de richting van een hoge tent van wit plastic die tegen de oostgevel van de kerk is aangebouwd. Er wordt gewerkt in de kerk. Even later, als ook het kloppen is gestopt, komen twee gehelmde bouwvakkers uit de tent tevoorschijn. Het zijn vaklieden van bouwbedrijf Hanzebouw BV uit Zwolle. Het bedrijf is gespecialiseerd in restauratie van monumentale gebouwen waaronder ook kerken. Henk Beijeman (55) is allround restauratiemedewerker. Hij heeft de opdracht om samen met leerling-timmerman Stefan van der Kolk (19) het gotische venster in de noordelijke zijbeuk van de kerk compleet te reconstrueren. Beijeman kan hier zijn kennis en kunde op de verschillende vakgebieden van het restauratievak aanspreken. Voor leerling Stefan valt er veel te leren.

Verkeerde mortel

Beijeman stelt voor een kleine wandeling te maken naar de zuidkant van de vijftiende-eeuwse stadsbaseliek. Beijeman: "Daar, in de zijbeuk, zit nog een compleet gotisch raam dat vergelijkbaar is met het raam waar wij nu mee bezig zijn. Dat geeft alvast een idee." In het grasveld langs de zuidelijke gevel blijven de vaklieden even staan turen naar het indrukwekkende spitsboograam in het zuidelijke transept van de kerk. Beijeman: "Het is gewoon een heel fraai raam, met die tufstenen montanten (stenen kozijnstijlen in kerkvensters, red.*) die bovenin samenkomen in dat stenen vlechtwerk van de tracering." Stefan heeft een meer praktische opmerking: "Als je dat mooie raam goed bekijkt, dan zie je dat tussen sommige montanten bijna geen voegen meer zitten." Beijeman: "Daar is bij een reparatie de verkeerde mortel gebruikt. Wat je in deze gevel ook kan zien dat ze op sommige plaatsen de buitenmuren hebben gerepareerd met stukken zandsteen uit de oude raamtracering. Vroeger konden ze zowat alles hergebruiken."

Als een vel papier

Tijdens renovatiewerkzaamheden aan de bakstenen gevel van de Elburgse Sint-Nicolaaskerk kwamen voegers tot de ontdekking dat sommige gotische ramen wel erg los in de muren zaten. Vorig jaar

Het plaatsen van een middenmontant

ontving Harry Klunder, directeur van restauratiebedrijf Hanzenbouw BV, de opdracht van de Hervormde Gemeente Elburg om de toestand van de verschillende spitsboogvensters van de kerk te inspecteren. Klunder: "In december vorig jaar stond ik in het bakje van een hoogwerker met voeger Heldoorn uit IJsselmuiden en ik stak mijn hand uit naar de tufstenen tracering van het grote kerkraam op de kop van de noordelijke zijbeuk. Toen ik een van de gebogen elementen beetpakte kwam meteen het hele raam in beweging. Alsof ik een groot vel papier in mijn hand had. Dat was het sein om snel het complete raam te consolideren."

Nader onderzoek wees uit dat de zijmontanten van het raam vrijwel los in de gevelopening stonden. De specie in de dagkanten van het raam waarmee de montanten in het metselwerk zaten, hechtte niet meer. Niet vreemd, omdat de achterkanten van de montanten plat en vlak waren. Blijkbaar was men bij de renovatie in jaren zeventig vergeten om die tufstenen elementen aan de achterzijde wat op te ruwen.

Oorspronkelijke maatvoering

Inmiddels zijn alle vensters van de kerk geïnspecteerd en gedocumenteerd. Bij het noordelijke transept heeft Hanzenbouw werksteigers geplaatst aan weerszijden van het meest risicovolle, grote raam van het transept. Een restauratieploeg met onder anderen Henk Beijeman heeft de wiebelige raamconstructie in de stutten gezet. Daarna zijn stukje bij beetje alle posities van de raamelementen in kaart gebracht en werd de oorspronkelijke maatvoering vastgelegd en afgetekend op de gevelopening. Aansluitingsdetails zijn gefotografeerd. Ten slotte zijn de samenstellende delen van merktekens voorzien en is het raam van boven naar beneden behoedzaam gedemonteerd en opgeslagen. Dat wil zeggen: alle glas-in-lood panelen, alle zij- en middenmontanten en de bronzen brugstaven waarmee het raam was verankerd.

Bij Hanzenbouw zijn verschillende vaklieden die dit gevarieerde werk kunnen uitvoeren. Dat heeft te maken met de filosofie van het bedrijf. Directeur Klunder: "Bij ons werken dertien allround restauratiemedewerkers die allemaal een professionele timmeropleiding als basis hebben. Het blijkt dat juist timmerlieden graag technieken uit andere vakdisciplines bij willen leren. En dat is nou precies wat wij in de restauratie nodig hebben, mensen die gespecialiseerd en veelzijdig zijn. Die combinatie. Een timmerman metselt wel, maar een metselaar timmert niet."

Henk Beijeman geeft het 'vaste' meetpunt aan

Maatlatje

Sinds eind oktober verdwijnen Henk Beijeman en Stefan van der Kolk elke werkdag in de tent van witte steigerfolie. Zowel voor kerkbezoekers als voor nieuwsgierige blikken van buiten blijft de metamorfose van 'Het Raam' nog even afgeschermd. Op een hoogte van twee steigerslagen zijn de restauratiewerkers bezig met het stellen van de natuurstenen montanten die het kader zullen vormen van een spitsboograam van acht meter hoog en drie meter breed. De constructie van het raamwerk bestaat uit een gemetselde raamdorpel met vijf opgaande stijlen van gestapelde tufstenen montanten. De zijmontanten worden ingemetseld in de dagkanten van de muren, de drie middenmontanten staan vrij en worden onderling en met de zijmontanten verbonden door bronzen brugstaven die worden geborgd in de muren.

Vaste punten voor de maatvoering staan met een potloodschrap aangegeven op de dagkant van het bestaande metselwerk. Beijeman: "Alle raamvakken moeten even breed zijn, dus meten we dat af met één simpel maatlatje. Alleen het noordelijke zijvak is anders, omdat daar de muur enigszins is verzakt. Mijn aanpak lijkt heel veel op de werkwijze van mijn voorgangers. Dat zie ik bijvoorbeeld aan de oude stelhoutjes en wiggen die ik hier en daar vind. Die zijn hetzelfde als die ik gebruik."

Keuzevak

Op de steiger in de Elburgse Nicolaaskerk komt leerling Stefan van der Kolk er steeds meer achter hoe veelzijdig en tegelijk specialistisch het werk van een restauratietimmerman kan zijn. Als hij bezig is met het opruwen van de achterzijde van de stenen zijmontanten, is hij feitelijk bezig als een natuursteenbewerker. Ook maakt hij, op verzoek van de glazenier, de sponningen van de montanten vrij van kit, zoals glaszetters dat doen. Stefan: "De glaszetter zei: 'Die kit moet er allemaal af, want daar kan ik geen glaspaneel tegenaan zetten.' Dat is logisch want je kon in het oude werk al zien dat kitten hier niet werkt. We zijn hier terug in het kitloze tijdperk." Als het stelwerk straks is gedaan moeten de aansluitingen van raam en gevelbakstenen afgewerkt worden. Dan mag Stefan, onder de ogen van zijn praktijkbegeleider, de voegspijker pakken om er het voegwerk netjes mee af te werken.

Stefan: "Voor mij is restauratie een keuzevak in het derde jaar van mijn bbl-opleiding voor timmerman, niveau 3. Vier dagen per week ben ik bij Hanzenbouw en één dag heb ik school op het regionaal opleidingsbedrijf OVG Genemuiden. Van mijn klasgenoten hebben de

Maatlat voor vaste afstand middenmontant-zijmontant

Maatlat voor vaste afstand van middenmontant-zijmontant

meeste een leerbedrijf in de nieuwbouw. Ik ben de enige die restauratie heeft gekozen. Dat vinden zij niks. 'Afbreken die oude zoi en nieuwbouw neerzetten'", zeggen ze dan. Ik denk daar anders over. Iets wat mooi gebouwd is, moet je juist herstellen. Weer echt mooi maken, zodat iedereen er weer van kan genieten. En in de restauratie is elke werkdag weer anders."

Henk Beijeman: "Het zit er weer op voor vandaag. Ik ga nog even naar beneden om een boek uit de wagen te halen. Dat is een foto-boek van de restauratie van de Grote of Sint-Michaëlskerk in Zwolle waar ik 25 jaar geleden aan heb gewerkt. Dat moet ik nog even aan Stefan laten zien. Morgen komt de smid hier een nieuwe brugstaaf afleveren. Zo houden we de gang erin. Maar goed ook, want met Kerstmis moet 'Het Raam' wel af zijn."

Voetnoot

* Voor vaktermen in de restauratie: zie 'Bouwkundige Termen, Verklarend woordenboek van de Westerse architectuur- en bouwhistorie', door E.J. Haslinghuis en H. Janse. Uitg. Primavera Pers, Leiden 2005

Tijdelijk vastgezet met wiggen tussen middenmontant en brugstaaf

De achterzijde van zijmontant wordt opgeruwd voor betere hechting